

DOI: 10.53120/czst.2023.205-217

„Częstochockie
Studia Teologiczne”
50 (2023), s. 205-217
ISSN: 0137-4087

Dawid Makowski

Akademia Katolicka w Warszawie - Collegium Bobolanum

d.makowski472@gmail.com

ORCID: 0009-0003-6007-0393

Article submitted: 02.10.2023; accepted: 16.10.2023.

Powstanie i wczesny rozwój wstrzemięźliwości duchownych pomiędzy IV i VI wiekiem

Origin and early development of celibacy between the 4th and 6th centuries

Abstract: The article addresses the issue of the emergence of celibacy among clergy, pointing at the early development of this practice in the Church. It is divided into three thematic sections, covering in turn the first three centuries of the development of ecclesiastical legislation concerning sexual abstinence of clergy. The text attempts to present the synodal and papal decisions on the subject at that time, which also allows us to see the theology of celibacy of the clergy.

Keywords: celibacy, clergy, history, ecclesiastical law

Abstrakt: Artykuł porusza problematykę powstania celibatu duchownych, wskazując jednocześnie na wczesny rozwój tej praktyki w Kościele. Został on podzielony na trzy części tematyczne, obejmujące kolejno trzy pierwsze wieki rozwoju prawodawstwa kościelnego dotyczącego wstrzemięźliwości seksualnej duchownych. W tekście podjęto próbę ukazania ówczesnych orzeczeń synodalnych i papieskich na ten temat, co pozwala dostrzec także teologię bezżenności duchowieństwa.

Słowa kluczowe: celibat, duchowieństwo, historia, prawo kościelne

Wstęp

Celibat duchownych jest obecnie tematem, nad którym bardzo często się dyskutuje¹. Wielu bowiem nie rozumie idei celibatu we współczesnym świecie². Forma bezżeństwa, o której jest tutaj mowa, to wstrzemięźliwość z wyboru (por. Mt 19, 20). Częstym argumentem, krytykującym tę dyscyplinę, jest wskazywanie na to, że początkowo nie istniał żaden wymóg bezwzględnego praktykowania celibatu³. Nie oznacza to jednak, że taka forma bezżeństwa wówczas nie istniała, bo wielu mężczyzn praktykowało taki sposób życia, łącząc go ze służbą przy ołtarzu⁴. Tak naprawdę pierwsze orzeczenia na ten temat można spotkać dopiero w IV w.⁵ Zdaje się, że u podstaw dobrowolnego zachowywania celibatu stały teksty biblijne (por. Mt 19, 3-12; Łk 18, 29-30; 1 Kor 7, 32 i 1 Tm 3, 12) oraz ideały ascetyczne wczesnego chrześcijaństwa⁶.

Celem niniejszego artykułu będzie próba ukazania kształtowania się tej praktyki oraz argumentacji wprowadzania tego typu wstrzemięźliwości, którą przedstawiały poszczególne synody, sobory i pisarze kościelni pomiędzy IV a VI wiekiem⁷. W tym celu artykuł zostanie podzielony na trzy części: pierwszą, traktującą na temat orzeczeń z IV w.; drugą, wskazującą na prawo z V w.; oraz trzecią, dotyczącą dyrektyw z VI w. Taki podział orzeczeń synodalnych oraz papieskich pozwoli dostrzec nie tylko powstanie, ale także wczesną ewolucję praktyki wstrzemięźliwości duchownych, stopniowo zbliżanej do formy, w której jest ona znana współcześnie. Ten rodzaj celibatu duchownych bierze bowiem swój początek w reformie gregoriańskiej, dokonywanej w sposób szczególny przez papieża Grzegorza VII († 1085), kiedy to zaczęto zabiegać o respektowanie wstrzemięźliwości duchownych złączonej z ich bezżeństwem⁸. Trzeba bowiem wiedzieć, że ideały wstrzemięźliwości seksualnej, o których będzie mowa w poniższej publikacji, mimo że wynikały

¹ „Celibat” (łac. *cælebs*) – bezżenny, samotny.

² Por. T. Zamorski, *Współpracownicy prawdy. Teologia, apologia i duchowość narracji kaznodziejskich Josepha Ratzingera o kapłaństwie*, Kraków 2022, s. 94.

³ Por. Paweł VI, encyklika *Sacerdotalis Cælibatus* (dalej: SC), nr 17.

⁴ Por. T. Kołosowski, *Celibat duchownych – normy prawne, jego motywacje i praktyka w Kościele galijskim od połowy IV do połowy VI wieku w świetle kanonów synodów kościelnych*, „Vox Patrum” 75 (2020), s. 286.

⁵ Por. SC, nr 36.

⁶ Por. H. Stawniak, *Celibat diakonów i prezbiterów w dyscyplinie Kościoła łacińskiego*, „Seminare” 29 (2011), s. 48.

⁷ „Od początku chrześcijaństwa aż do początku IV wieku nie ma mowy w prawodawstwie kościelnym o celibacie diakonów, prezbiterów czy biskupów” - B. Degórski, *Diakonat w starożytności chrześcijańskiej*, 2021, s. 36.

⁸ Zob. G. Bedouelle, *Kościół w dziejach*, tłum. A. Fabiś, Poznań 1994, s. 85.

z uchwał synodów, soborów i decyzji papieskich, nie zawsze były respektowane, gdyż do okolic XI w. nadal święcono duchownych żonatych (wynikało to często z ingerencji władzy świeckiej), których poziom moralności był często wątpliwy, przez co reforma gregoriańska dokonana właśnie w XI w. objęła swoim zasięgiem także kwestię wstrzemięźliwości duchownych, nakazując im oddalenie żon i trwanie w czystości⁹. W ten sposób powrócono niejako do dawnych zarządzeń Kościoła, które zostały poniżej przedstawione.

1. Orzeczenia z IV wieku

Orzeczenia dotyczące wstrzemięźliwości duchownych w IV w. można podzielić na dwie części: synodalną (pierwsza połowa IV w. i trzy pierwsze dekady drugiej połowy tegoż wieku) oraz papieską (schyłek IV w.).

Pierwszym synodem Kościoła, który pochylił się nad omawianym zagadnieniem był Synod w Elwirze około 306 r.¹⁰ Na tym synodzie orzeczono, że każdy duchowny (biskup, prezbiter i diakon), który po święceniach zgrzeszył cudzołóstwem, zostaje natychmiast odsunięty od sprawowania urzędu i wykluczony ze zgromadzenia wiernych¹¹. Tak surowa kara była argumentowana skandalem i winą profanacji (*propter scandalum et propter profanum crimen*)¹². Natomiast mężczyzna, który w młodości popełnił ten grzech, nie mógł otrzymywać wyższych urzędów niż subdiakoniat¹³. Kolejne interesujące zarządzenie w tej kwestii można znaleźć nieco wcześniej, gdyż ojcowie synodalni wzmiankowali o tym, że duchowni nie mogą mieszkać z obcymi kobietami (poza córką *virginem dicatam Deo* i siostrą)¹⁴. Aczkolwiek najbardziej interesującym zapisem tego synodu jest kanon 33, zawierający informację o tym, że wszyscy duchowni nie mogą współżyć z żonami, ani płodzić dzieci¹⁵. Kanony przypisywane Synodowi w Ancyrze z 314 r. wyjaśniły ten zapis w ten sposób, że duchowni pełnią codzienną służbę Bożą i przez to powinni powstrzymać się przed kontaktem seksualnym ze swymi żonami¹⁶. Te

⁹ Zob. S. Kasprzak, *Celibat wymogiem do święceń według obowiązującego prawa kościelnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003), s. 223.

¹⁰ Niektórzy uważają, że synod ten w zasadzie nie postanowił niczego nowego, tylko przypomniał niepisane prawo, obecne w Kościele od wielu dekad - por. J. Bujak, *Historyczne i duchowe aspekty celibatu w Kościele*, „Tarnowskiego Studia Teologiczne” 31 (2012) nr 2, s. 29.

¹¹ Por. Concilium Eliberitanum, *Canones*, can. XVIII. Później w ten sposób orzeczono między 314 a 319 r. na Synodzie w Neocezarei. Por. Concilium Neocesarense, *Canones*, can. XIV.

¹² Por. Concilium Eliberitanum, *Canones*, can. XVIII.

¹³ Por. tamże, can. XXX.

¹⁴ Por. tamże, can. XXVII.

¹⁵ Por. tamże, can. XXXIII. Szeroko na temat tego kanonu, por. J. Lewandowicz, *O brzmieniu i tłumaczeniu kanonu 33. Synodu w Elwirze – Najstarszego oficjalnego tekstu Kościoła o celibacie duchowieństwa*, „Vox Patrum” 33 (2013), s. 209-219.

¹⁶ Por. Concilium Arelatense I, *Canones*, can. XXIX.

orzeczenia były motywowane ideałami ascetycznymi, obecnymi w Kościele pomiędzy II a III w.¹⁷

Synod w Elwirze, mimo nałożenia na duchowieństwo nakazu wstrzeźliwości, nie zabraniał jednak zawierania związków małżeńskich po otrzymanych święceniach¹⁸. Dlatego nic dziwnego, że odbywający się w 314 r. Synod w Ancyrze (stolicy prowincji rzymskiej), w którym brali udział głównie biskupi z Azji Mniejszej, podtrzymał to zdanie¹⁹. W 10 kanonie tego zgromadzenia biskupów zawarto również wzmiankę o tym, że diakon podczas święceń składał biskupowi deklarację życia we wstrzeźliwości lub chęci ożenienia się²⁰. Wśród duchownych Zachodu i Wschodu byli zatem zarówno żonaci, jak i celibatariusze. Jednak duchowni żonaci mogli być w takim związku tylko z tą kobietą, która w chwili zawierania sakramentu małżeństwa była dziewicą²¹. Jeśli jednak jego żona przed przyjęciem przez niego święceń wyższych zgrzeszyła cudzołóstwem, to nie mógł on dalej pretendować do przyjęcia świętych stanów²². Nie zezwalano jednak na powtórne małżeństwo (np. po śmierci byłej żony), co wyraził Synod w Hipponie w 393 r., a następnie przypominało to dwóch papieży: Syrycjusz († 399) i Innocenty I († 418)²³. Późniejszy Synod w Orange z 441 r. dodał do tego, że osoba podwójnie żonata może przyjąć co najwyżej święcenia subdiakonu²⁴. Złagodzone tym samym orzeczenie I Synodu w Toledo z okolic 400 r., który wzmiankował o tym, że

¹⁷ Por. D. Kasprzak, *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, [w:] *Stosowność celibatu w relacji do kapłaństwa*, red. H. Sławiński, Kraków 2012, s. 109. Wpływ na to miał m.in. manicheizm, podkreślający pogardę dla ciała, na rzecz pierwiastków duchowych - por. J. Bujak, *Historyczne i duchowe aspekty celibatu w Kościele*, s. 30.

¹⁸ Por. T. Kołosowski, *Celibat duchownych – normy prawne, jego motywacje i praktyka w Kościele galijskim od połowy IV do połowy VI wieku w świetle kanonów synodów kościelnych*, s. 287.

¹⁹ Por. Concilium Ancyrinum, *Canones*, can. XX.

²⁰ Por. tamże, can. X. Warto tutaj zauważyć, że niektóre synody wymagały takiej deklaracji nawet od duchownych niższych święceń (ostiaruszy i lektorów) - por. Concilium Carthaginense, *Canones in causa Apiarii*, can. XXV; Concilium Tarraconense, *Canones*, can. IX; Concilium Toletanum II, *Canones*, can. I. Trzeba tutaj zauważyć szczególnie III Synod w Kartaginie z 397 r., który od lektorów - w chwili osiągnięcia przez nich pełnoletności - wymagał podobnej decyzji - por. Concilium Carthaginense III, *Breviarium Hipponense*, XVIII. Papież Leon Wielki (+461) stwierdził jednak, że bezżeństwo wśród duchownych niższych święceń nie jest obowiązkowe, lecz bardzo zalecane. Por. Leonus Magnus, *Epistulae*, XXIV, 3. Była to więc kwestia subiektywna, zależna od konkretnych wspólnot Kościoła. To zaś tłumaczy fakt, iż wiele synodów nie orzekało wcale na ten temat - por. Concilium Carthaginense, *Notitia de gestis concilii Carthaginesis*, LXX.

²¹ Por. Concilium Arelatense I, *Canones*, can. XXV. Papież Innocenty I (+418) stwierdził bowiem, że duchowny żeniący się z wdową traci urząd. Por. Innocentus I, *Epistolae et Decreta*, II, 5. Później zdanie to podtrzymał papież Celestyn I (+432) - por. Coelestinus I, *Epistolae et Decreta*, V, 6.

²² Por. Concilium Neocesarense, *Canones*, can. VII.

²³ Por. Concilium Hipponense, *Canones*, can. III; Innocentus I, *Epistolae et Decreta*, II, 4; Siricius, *Epistola I ad Himerium Episcopum*, IX.

²⁴ Por. Concilium Arausicanum I, *Canones*, can. XXV.

dwukrotnie żonaty subdiakonat zostaje zdegradowany do urzędu ostiariusza lub lektora (były to bowiem dwa pierwsze stopnie hierarchii)²⁵. W myśl słów Pawła Apostoła nie wolno było także święcić podwójnie żonaty (por. 1 Tm 3, 2; 3, 12 i Tt 1, 6)²⁶. Przestrzegano duchownych również przed grzechem cudzołóstwa, gdyż każdy, kto nim zgrzeszył – choćby miało to miejsce przed przyjęciem święceń – z mocy prawa tracił swój urząd²⁷.

Kolejne orzeczenia na temat omawianej praktyki wstrzemięźliwości seksualnej duchownych w IV w. można znaleźć w kanonach Soboru Nicejskiego I z 325 r. Ojcowie soborowi w kanonie 3 zamieścili notę, która niejako dookreślała kanon 27 Synodu w Elwirze z okolic 306 r., gdyż zawierał on wykaz kobiet, z którymi mogli mieszkać duchowni. Były nimi: matka, siostra, ciotka lub ktoś, kto nie budzi podejrzeń²⁸. Ostatni zapis dotyczący pozostałych osób, co do których nie zachodziłaby wątpliwość związana ze złamaniem wstrzemięźliwości (*eas tantum personas, quæ suspicionem effugiunt*), został sprecyzowany przez III Synod w Kartaginie z 397 r., kiedy to Ojcowie synodalni podkreślili, że chodzi tutaj o wszelkie krewne (w tym córki braci oraz służące w domu, o ile były w nim obecne przed przyjęciem przez konkretnego mężczyznę święceń)²⁹. To orzeczenie znalazło się później w kanonach Synodu w Kartaginie z 419 r. oraz II Synodu w Tours z 567 r.³⁰ Ważnym jest więc to, że w IV w. nie wymagano jeszcze od duchownych wyższych święceń oddalania żon, lecz zachęcano jedynie do zaprzestania współżycia z nimi³¹. Tłumaczono to niekiedy tym, że Apostołowie – choć mieli żony – później zachowywali czystość i w ten sposób wytyczyli pewną normę dla życia przyszłych kapłanów³².

Mimo wydawania różnych kanonów, duchowieństwo nadal płodziło dzieci i współżyło ze swymi żonami, argumentując swoje postępowanie Starym Testamentem³³. Znalazło to swoje odbicie w zarządzeniach Synodu

²⁵ Por. Concilium Toletanum I, *Canones*, can. IV.

²⁶ Por. Concilium Valentium I, *Canones*, can. I; Siricius: *Epistola I ad Himerium Episcopum*, XV.

²⁷ Por. Concilium Neocesarense, *Canones*, can. IX-X.

²⁸ Por. Concilium Niceanum I, *Canones*, can. III.

²⁹ Por. Concilium Carthaginense III, *Breviarium Hipponense*, XVI. Chodziło bowiem o to, aby ci, którzy zostali przeznaczeni do świętych czynności, nie żyli z tymi, którymi kierują rządzą tego świata - por. Concilium Carthaginense I, *Canones*, can. III.

³⁰ Por. Concilium Carthaginense, *Canones in causa Apiarii*, can. III; Concilium Turonicum II, *Canones*, can. X.

³¹ Jedynym przypadkiem, w którym duchowny musiał oddalić swoją żonę pod groźbą utraty urzędu, była sytuacja, w której jego żona zgrzeszyła cudzołóstwem - por. Concilium Neocesarense, *Canones*, can. VIII. Dlatego niektórzy teolodzy, komentujący ten stan rzeczy, wskazują na to, często takie małżeństwa popadały w separację - por. D. Kasprzak, *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, s. 107.

³² Por. Epiphanius Salaminis Episcopus, *Adversus Hæreses*, XLVIII, 9.

³³ Wydaje się, że takim argumentem było podnoszenie tezy, iż Lewici mieli żony i dzieci. Właśnie dlatego Ambroży z Mediolanu († 397) wskazywał, że nawet Paweł Apostoł wspomina o tych, którzy mają dzieci i żony, lecz – czym obalił argument podnoszony przez niektórych duchownych – w Piśmie Nowego Testamentu jest tylko wzmianka o tym, że ktoś już faktycznie ma konkretną ilość dzieci i jedną żonę, a nie dopiero będzie miał kilka kolejnych

w Rzymie w 385 r., kiedy to papież Syrycjusz († 399) napisał *List do biskupa Tarragony Himeriusza*, w którym zganił niewstrzeźliwych duchownych, przytaczając i jednocześnie obalając ich argumenty za współżyciem małżeńskim³⁴. Natomiast w swoim *Liście do biskupów w Galii*, który został napisany w tym celu, aby tychże hierarchów poinformować o kanonach Synodu w Rzymie, wspomniany papież wzmiankował o tym, że wstrzeźliwość wśród duchownych jest właściwą adaptacją tradycji, która wymaga od nich zaprzestania współżycia seksualnego³⁵. Pięć lat później w 390 r. głos Syrycjusza († 399) powtórzył II Synod w Kartaginie, podczas którego w sprawie wstrzeźliwości duchownych wystąpili dwaj biskupi: Epigoniusz i Genekliusz, którzy jednogłośnie bronili tej praktyki, którą mieli zachowywać diakoni, prezbiterzy i biskupi, co również zatwierdzili pozostali zebrani pasterze Kościoła³⁶. Dlaczego jednak decyzja tegoż papieża była tak ważna dla całego Kościoła? Wynikało to z przekonania, głoszonego już wcześniej przez Ireneusza z Lyonu († ok. 202), iż Kościół w Rzymie posiadał szczególną pozycję wśród wszelkich stolic chrześcijańskich, ze względu na to, iż był pojmowany jako wierny świadek Tradycji apostołskiej³⁷. Właśnie dlatego od tego czasu papieże jawili się jako swoiści gwaranci i zarazem strażnicy właściwej dyscypliny Kościoła względem wstrzeźliwości duchownych wyższych święceń³⁸.

Nic więc dziwnego, że kolejne synody, spośród których ostatnim zajmującym się poruszaną tematyką w IV w. był I Synod w Toledo w 400 r., popierały zdanie, wygłoszone podczas Synodu w Rzymie w 385 r. Hiszpańscy biskupi orzekli bowiem, że diakoni mogą pełnić swoją posługę nawet wtedy, jeśli mają żony, o ile tylko nie współżyją z nimi³⁹. Ten jednak, kto to lekcewa-

dzieci lub dopiero co się ożeni. Właśnie dlatego wyższość Nowego Testamentu nad Starym sprawia, że to, co być może było właściwe czynić dawniej, obecnie jest niewłaściwe ze względu na świętą doskonałość nakładaną na duchownych w Nowym Prawie - por. Ambrosius Mediolanensis, *Epistulae*, LXIII, 62-63; Tenże, *De Officiis Ministrorum*, II, 2.

³⁴ Por. *Siricius, Epistola I ad Himerium Episcopum*, VII.

³⁵ Por. Tenże, *Epistola X seu Canones Synodi Romanorum ad Gallos Episcopos*. Tych, którzy się temu nie podporządkowywali, usuwano z urzędu i nazywano ich nieczystymi - por. D. Kasprzak, *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, s. 108.

³⁶ Por. Concilium Carthaginense II, *Canones*, can. II. Kanon ten miał swoje przełożenie nie tylko w Kościele w Afryce, ale także w innych miejscach - por. http://www.clerus.org/clerus/dati/2007-10/06-13/02Cochini.html#_ftnref7, [02.12.2022].

³⁷ Por. Iraeneus, *Contra Haereses Libri Quinque*, III, 2, 2. Warto tutaj wspomnieć o tym, że bardzo często uznaje się, że w gronie Dwunastu był na pewno jeden, który był cały czas bezżenny (Jan) i także na pewno jeden, który z pewnością miał żonę i dzieci (Piotr). Według wielu autorów pozostali Apostołowie (poza Pawłem) mieli żony, lecz – co jest pewnego rodzaju fenomenem – wszyscy Ojcowie Kościoła wskazują na to, że uczniowie ci w chwili powołania zostawili wszystko i poszli za Chrystusem (por. Mt 19, 27; Łk 19, 29-30) - por. http://www.clerus.org/clerus/dati/2007-10/06-13/02Cochini.html#_ftnref7, [02.12.2022].

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Por. Concilium Toletanum, *Canones*, can. I.

żył i nie respektował tego prawa, tracił możliwość bycia prezbiterem, a z kolei prezbiter – jeśli miał dzieci – nie mógł zostać biskupem⁴⁰.

2. Orzeczenia z V wieku

O ile wśród orzeczeń z IV w. znajduje się przeważająca większość kano-nów synodalnych oraz soborowych, o tyle wśród orzeczeń z V w. znajduje się coraz więcej orzeczeń papieskich dotyczących wstrzemięźliwości duchownych, które (najczęściej) za swoją podstawę przyjmowały to, o czym pisano w poprzednim stuleciu.

Papieżem, który w sposób szczególnie wpłynął na rozwój omawianej praktyki na Zachodzie, był Innocenty I († 417). Papież ten w 404 r. zawarł w piśmie do biskupa Rouen Wiktrycjusza († 409) wzmiankę o tym, że ciągle w mocy prawa jest przepis o małżeństwie duchownych z dziewicą⁴¹. Zapis ten został powtórzony w piśmie do biskupów w Tuluzie w 404 r.⁴² Podtrzymano także zakaz zawierania dwukrotnych małżeństw, argumentując to autorytetem Pisma Świętego (Kpł 21, 13-14; Ez 44, 22)⁴³. Warto przy tym zauważyć, że papież przypominając te przepisy, podkreślił, iż były one wówczas zachowywane przez kapłanów (*quam formam etiam sacerdotes omnes servare usus ipse Ecclesiae demonstrat*)⁴⁴. Oni również mieli na wzór starotestamentalnych członków rodu Aarona zachowywać czystość (Kpł 21, 12), gdyż skoro Apostoł wymagał tego od samych świeckich (1 Kor 7, 5), to o ilez bardziej przystoi to duchownym⁴⁵. Myśl ta została rozwinięta w piśmie do biskupa Tuluzy Eksuperiusza († ok. 415) w 405 r., kiedy to wspomniany papież stwierdził (powołując się na dekrety Syrycjusza († 399), że duchowny, który pełniąc swój urząd nie jest wstrzemięźliwy, traci swoje uprawnienia⁴⁶. Biskup Rzymu uważał bowiem, że ten, kto nie jest święty (tj. czysty), nie może dotykać swoimi skalanymi dłońmi świętych naczyń⁴⁷.

Tego typu myślenie podzielał Zozym († 418), następca Innocentego I († 417) na tronie piotrowym. W swoim liście do biskupa Hezychiusza († ok. 428) w 418 r. wspomniało tym, że nikt, kto jest żonaty z wdową (a więc kobietą, która po raz wtóry wstępuje w związek małżeński) nie może ubiegać

⁴⁰ Por. tamże.

⁴¹ Por. Innocentus I, *Epistula ad Victoricum Rothomagensis Episcopum*, IV. Zabraniano nadal małżeństw z wdowami i oddalonymi przez mężów - por. Tenże, *Epistula ad Rufum et Eusebium*, I.

⁴² Por. Innocentus I, *Epistola ad universes episcopos in Tolosa*, V.

⁴³ Por. tamże, VI.

⁴⁴ Por. tamże.

⁴⁵ Por. tamże, IX. Być może właśnie dlatego odtąd uważano, że urząd kapłański można sprawować jedynie we wstrzemięźliwości - por. G. Ryś, *Celibat*, Kraków 2002, s. 22.

⁴⁶ Por. Innocentus I, *Epistola ad Exuperium Tolosanum Episcopum*, I.

⁴⁷ Por. Zozimus, *Epistola decretorum ad Hesychium Episcopum Salonitanum*, III.

się o jakiegokolwiek stany Kościoła (również niższe)⁴⁸. W podobnym duchu orzeknięto w tym samym roku podczas Synodu w Thelepta, gdy podkreślono fakt, że duchowny ma być mężem jednej żony (Tt 1, 15)⁴⁹. To samo później przedstawili Ojcowie synodalni na zgromadzeniu w Kartaginie w 419 r., kiedy to orzeczono, że wszyscy duchowni wyższych święceń winni zachowywać czystość⁵⁰. Właśnie dlatego w 428 r. papież Celestyn I († 432) uznał praktykę wyświęcania duchownych wbrew tym kanonom za praktykę niedozwolonych święceń, od których trzeba się powstrzymywać (*quod ab illicitis sit ordinatio-nibus abstinendum*)⁵¹. Być może to orzeczenie wpłynęło na życie Kościoła tak mocno, że w 441 r. I Synod w Orange zdecydował, iż każdy, kto chce przyjąć diakonat (i wyższe stopnie), przed swoimi święczeniami miał przyrzekać zachowywanie wstrzemięźliwości⁵². Złamanie tego ślubu skutkowało utratą urzędu⁵³. Zachowywano także regułę z IV w., wedle której ten, kto przed święczeniami zgrzeszył cudzołóstwem, nie mógł być promowany do świętych stopni⁵⁴.

Kolejnym papieżem, który w swoich pismach poruszał omawianą tematykę wśród duchownych, był Leon Wielki († 461). W liście z 443 r. do wszystkich biskupów tenże Leon napisał (powtarzając to po raz kolejny), że duchowny może być mężem tylko jednej kobiety (ale nie wdowy i nie opuszczonej)⁵⁵. W innym przypadku nie należało kogoś takiego dopuszczać do duchowieństwa, a jeśli już to uczyniono, to taka osoba traciła wszystkie urzędy⁵⁶. W 465 r. przepis ten powtórzył papież Hilary I († 468)⁵⁷. Ten zaś, kto był duchownym i miał za żonę dziewicę, miał odtąd traktować ją jak siostrę, lecz w żadnym razie nie wymagano oddalania żony, gdyż stawiano na zachowanie miłości małżeńskiej⁵⁸. Jednak w tym czasie dokonała się istna zmiana związana z podejściem do święcenia subdiakonatu. Otóż papież Leon Wielki († 461) stwierdził, że ten rodzaj wstrzemięźliwości powinien też obejmować subdiakonów, mimo że są niższymi posługującymi⁵⁹. Od tego czasu praktyka

⁴⁸ Por. Zozimus, *Epistola decretorum ad Hesychium Episcopum Salonitanum*, III.

⁴⁹ Por. Concilium Teleptense, *Canones*, can. IX.

⁵⁰ Por. Concilium Carthaginense, *Canones in causa Apiarii*, can. III-IV.

⁵¹ Por. Coelestinus I, *Epistola ad Episcopos Galliae*, VI.

⁵² Por. Concilium Arausicanum I, *Canones*, XXII.

⁵³ Por. tamże, XXIII.

⁵⁴ Por. tamże, XXIV.

⁵⁵ Por. Leonus Magnus, *Epistola ad universos Episcopos*, II

⁵⁶ Por. tamże.

⁵⁷ Por. Hilarius I, *Decretum synodale*, II.

⁵⁸ Por. Leonus Magnus, *Epistola ad Rusticum Narbonensem Episcopum*, III. W 458 r. w ten sposób orzekł Synod w Narbonne. Por. Concilium Narbonense, *Canones*, can. III.

⁵⁹ Por. Leonus Magnus, *Epistola ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum*, III. To orzeczenie dało początek, choć niektórzy chcieliby twierdzić, że nadało szczególne tempo zmianom, dotyczącym pojmowania tego urzędu tak, iż około 1164 r. posługa ta stała się święceniem wyższym. Szeroko na ten temat - por. <https://swiecenia-zpasjidoliturгии.pl/subdiakon-awiecenie-podniesione-do-rangi-stopnia-wyzszego/>, [02.12.2022].

ta była już nie tyle zalecana, ile wymagana⁶⁰.

Z orzeczeń synodalnych z tegoż czasu wynika również to, że osoby wypróbowane (*virī probati*) mogły przyjmować kościelne urzędy do subdiakonatu włącznie, nawet jeśli byli dwukrotnie żonaci⁶¹.

W roku śmierci papieża Leona w Tours zgromadzili się biskupi, którzy również zabrali głos w sprawie wstrzemięźliwości duchownych. Ustalili wówczas, że kapłani winni powstrzymać się od współżycia ze swymi małżonkami, a ci, którzy tego nie dotrzymują, mieli być pozbawieni awansu i możliwości składania ofiary oraz posługiwania ludowi⁶². Wszystkich duchownych zobligowano także do tego, aby nie nawiązywali zażyłości z obcymi kobietami⁶³.

3. Orzeczenia z VI wieku

Orzeczenia papieskie z IV i V w. dały podstawę do tego, aby kolejne synody rozwijały naukę o wstrzemięźliwości seksualnej duchownych i kształtowały tę praktykę, zbliżając ją stopniowo do stanu, który jest znany dzisiaj.

To, co uczynili biskupi podczas Synodu w Tours w 461 r. było pewnego rodzaju złagodzeniem wcześniejszych kanonów. To złagodzenie znalazło swoje odbicie także w późniejszych latach. Otóż w 506 r. takie poluznienie dyscypliny kościoła uczyniono względem dwukrotnie żonatych duchownych, którym zatrzymano wprowadzić możliwość wykonywania swoich funkcji, lecz nie zabrano im urzędu⁶⁴. Odbywający się wówczas Synod w Adge ustalił także, że duchowni mogą mieszkać tylko z matką, siostrą, córką i ciotką, gdyż wszelkie inne kobiety traktowane były jako osoby obce, które nie powinny przebywać z duchownym zarówno w jego domu, jak i celi czy zakrystii⁶⁵. To samo później orzeczono na II Synodzie w Toledo w 531 r. oraz na I Synodzie w Orleanie w 533 r.⁶⁶

O ile we wcześniejszych latach mieszkanie duchownego z żoną było czymś zwyczajnym, o tyle od 517 r. zaczęło być uznawane za coś, co nie powinno mieć miejsca. Obradujący w tym roku Synod w Geronie orzekł bowiem, że duchowny może mieszkać ze swoją żoną tylko wtedy, jeśli mieszka z nimi ktoś, kto mógłby w razie konieczności poświadczyć, że małżonkowie

⁶⁰ Por. G. Ryś, *Celibat*, s. 44.

⁶¹ Por. Concilium Arelatense II, *Canones*, can. XLV.

⁶² Por. Concilium Turonicum I, *Canones*, can. II.

⁶³ Por. tamże, can. III.

⁶⁴ Por. Concilium Agathense, *Canones*, can. I. Wato wspomnieć, że istniała wówczas możliwość powrócenia do współżycia ze swymi żonami, ale odbywało się to na specjalnych warunkach - por. tamże, can. IX.

⁶⁵ Por. tamże, can. X-XI. Co ciekawe, podczas tego synodu zawarto interesującą wzmiankę o tym, że mężczyzna pragnący jako osoba żonata wstąpić w szeregi diakonów, musiał spytać swoją żonę o zgodę - por. tamże, can. XVI.

⁶⁶ Por. Concilium Aurelianense I, *Canones*, can. XXIX; Concilium Toletanum II, *Canones*, can. III.

nie współżyją ze sobą⁶⁷. Podobnie ci, którzy byli bezzenni i mieli co prawda mieszkać sami, to jednak jeśli mieszkali z innymi osobami (w tym kobietami), potrzebowali poświadczenia ze strony wiarygodnego brata o tym, że żyją oni w czystości (nie dotyczyło to sytuacji, w której dany duchowny mieszkał z matką lub siostrą)⁶⁸. Takie samo prawo dotyczyły każdego duchownego, który popołudniu lub wieczorem odwiedzały jakąś kobietę – mógł to zrobić pod warunkiem, że był z nim ktoś, kto mógłby w razie konieczności poświadczyć, że nie doszło w danym domu do grzechu i złamania kanonów Kościoła⁶⁹. Dlatego niektóre późniejsze synody podkreślały, że jeśli nie jest możliwe osobne mieszkanie dla małżeństwa duchownego ze świecką kobietą, to niech chociaż w takim domu będą osobne sypialnie, aby mężczyzna spał z dala od kobiety⁷⁰.

Od okolic lat trzydziestych V w. zaczęła się upowszechniać praktyka bezwzględnego bezżeństwa duchownych, znana w Kościele do dziś. Forma celibatu, jaką dzisiaj posiada Kościół (wyłączając jednak przypadek wyświęcania żonatych mężczyzn na diakonów stałych), wiele zawdzięcza piątemu stuleciu, w którym dość mocno ukazywano wyższość tego rodzaju wstrzeźmieliwości (*arctissmæ viæ*) od tej, którą Kościół znał wcześniej. Uczyniono to w sposób szczególny na II Synodzie w Toledo w 531 r. W pierwszym kanonie tego zgromadzenia biskupów zawarto wzmiankę, że każdy młodzieniec, wpisany do grona duchownych od chrztu (pełniąc wówczas niższe posługi), po ukończeniu osiemnastego roku życia miał decydować, czy pragnie małżeństwa czy awansu w hierarchii Kościoła. Jeśli ktoś wybrał tę drugą możliwość, to musiał uroczyście przyrzec czystość bez wiązania się w przyszłości z jakąkolwiek kobietą (innymi słowy: ślubował bezżeństwo)⁷¹. Karą za złamanie ślubu było wykluczenie z Kościoła⁷².

Dotychczas duchowni nie mogli mieszkać z kobietami, gdyż zabronienie takiej praktyki było głównym tematem wydawanych w historii kanonów. Jednak prawo to zmienił III Synod w Orleanie w 538 r. wzmiankując o tym, że kapłani nie powinni mieszkać ze wszystkimi świeckimi (tak kobietami, jak i mężczyznami), chyba że posiadaliby stosowną zgodę swego biskupa⁷³. To sprawiło, że kolejne zgromadzenia biskupów wskazywały na to, że duchowni mają się wyrzekać czynów światowych, gdyż są przeznaczeni do świętej służby⁷⁴.

⁶⁷ Por. Concilium Gerundense, *Canones*, can. VI.

⁶⁸ Por. tamże, can. VII.

⁶⁹ Por. Concilium Epaonense, *Canones*, can. XX.

⁷⁰ Por. Concilium Aurelianense IV, *Canones*, can. XVII.

⁷¹ Por. Concilium Toletanum II, *Canones*, can. I.

⁷² Por. tamże.

⁷³ Por. Concilium Aurelianense III, *Canones*, can. VIII.

⁷⁴ Por. Concilium Arvernense, *Canones*, can. XIII.

Z powyższej refleksji wynika, że celibat formie, która jest znana dzisiaj, kształtował się w sposób szczególny około piątego wieku i wyrósł na bazie wstrzemięźliwości, którą praktykowano od pierwszych dekad chrześcijaństwa. Na początku bezżeństwo było dobrowolne, a osoby, które posiadały jedną żonę były w zwyczajny sposób aprobowane do świętych stanów⁷⁵. Dopiero później przestano pozwalać na małżeństwa po święceniach, następnie na współżycie seksualne duchownych ze swymi żonami, aż w końcu zaczęto wymagać od nich całkowitej bezżenności. Jako że artykuł ten miał za cel ukazanie pierwszych trzech wieków kształtowania się praktyki celibatu duchownych, a więc źródła, z którego wypłynęła taka forma bezżeństwa, należy tutaj tylko zauważyć, że to, co zostało napisane wyżej, odnosi się w sposób szczególny do Kościoła zachodniego, który zobowiązał wszystkich duchownych wyższych święceń (w tym subdiakonów, którzy już jako duchowni niższych święceń zostali obarczeni celibatem) do zachowywania tej wstrzemięźliwości. Kościoły wschodnie pozostawiły decyzję o celibacie każdemu z wyświęcanych, zaznaczając jednak, że tylko bezżenni mogą zostać biskupami⁷⁶. Mimo tego, że pomiędzy IV a VI w. pojawiały się głosy deprecjonujące małżeństwo, Kościół twierdził, że różnica pomiędzy tymi sposobami życia jest taka, iż małżeństwo jest dobre, podczas gdy bezżeństwo jest bardzo dobre⁷⁷.

Reasumując, praktyka wstrzemięźliwości duchownych nie miała początku ani w dekretach papieskich, ani w kanonach synodalnych, ile w praktyce Kościoła, który w ciągu wieków uznał, że jest to coś bardzo dobrego i stopniowo zobowiązał do takiego sposobu życia wszystkich duchownych, wykorzystując przy tym autorytet synodów, soborów i papieży.

Bibliografia

- Ambrosius Mediolanensis, *De Officiis Ministrorum*: PL 16, 23-184.
Ambrosius Mediolanensis, *Epistolæ*: PL 16, 875-1220.
Bedouelle G., *Kościół w dziejach*, tłum. A. Fabiś, Poznań 1994.
Bogacz R., „Przemija bowiem postać tego świata” (1 Kor 7, 31). *Dziewictwo i celibat znakiem Królestwa Bożego*, „Verbum Vitæ” 24 (2014), s. 135-148.
Coelestinus I, *Epistolæ et Decreta*: PL 50, s. 417-564.
Concilium Agathense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, 8, s. 1-4.

⁷⁵ Por. T. Kołosowski, *Celibat duchownych – normy prawne, jego motywacje i praktyka w Kościele galijskim od połowy IV do połowy VI wieku w świetle kanonów synodów kościelnych*, s. 295.

⁷⁶ Por. D. Kasprzak, *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, s. 123.

⁷⁷ Por. R. Bogacz, „Przemija bowiem postać tego świata” (1 Kor 7, 31). *Dziewictwo i celibat znakiem Królestwa Bożego*, „Verbum Vitæ” 24 (2014), s. 143.

- Concilium Ancyranum, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 62-67.
- Concilium Arvernense, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 156-160.
- Concilium Aurelianense I, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 23-31.
- Concilium Aurelianense III, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 229-240.
- Concilium Carthaginense II, *Canones*, [w:] *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, t. 3, red. Johannes Dominicus Mansi, Florentiæ 1759, s. 691-697.
- Concilium Carthaginense, *Canones in causa Apiarii*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 4, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2010, s. 259-268.
- Concilium Eliberitanum, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 49-61.
- Concilium Epaonense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 44-54.
- Concilium Gerundense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 40-42.
- Concilium Hipponense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 4, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2010, s. 60-63.
- Concilium Neocæsariense I, *Canones*, SKP, 1, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 75-76.
- Concilium Niceanum I, *Canones*, [w:] *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2002, s. 27-46.
- Concilium Tarraconense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 36-39.
- Concilium Teleptense, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 4, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2010, s. 241-244.
- Concilium Toletanum II, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 141-144.
- Concilium Turonicum I, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 230-234.
- Degórski B., *Diakonat w starożytności chrześcijańskiej*, 2021.
- Hilarius I, *Decretum synodale*: PL 58, s. 12-14.
- http://www.clerus.org/clerus/dati/2007-10/06-13/02Cochini.html#_ftn-ref7, [02.12.2022].
- <https://swiecenia.zpasjidoliturгии.pl/subdiakonat-swiecenie-podniesione-do-rangi-stopnia-wyzszego/>, [02.12.2022].
- Innocentus I, *Epistolæ et Decreta*: PL 20, s. 463-612.
- Iraeneus, *Contra Hæreses Libri Quinque*: PG 7, s. 431-1118.
- Kasprzak D., *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, [w:] *Stosowność celibatu w relacji do kapłaństwa*, red. J. Sławiński, Kraków 2012, s. 105-123.

- Kasprzak S., *Celibat wymogiem do święceń według obowiązującego prawa kościelnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13 (2003), s. 207-240.
- Kołosowski T., *Celibat duchownych – normy prawne, jego motywacje i praktyka w Kościele galijskim od połowy IV do połowy VI wieku w świetle kanonów synodów kościelnych*, „Vox Patrum” 75 (2020), s. 285-298.
- Leonus Magnus, *Epistolæ*: PL 54, s. 551-1218.
- Lewandowicz J., *O brzmieniu i tłumaczeniu kanonu 33. Synodu w Elwirze – Najstarszego oficjalnego tekstu Kościoła o celibacie duchowieństwa*, „Vox Patrum” 33 (2013), s. 209-219.
- Paulus VI, *Sacerdotalis cælibatus. Litteræ Encyclicæ ad Episcopos, ad Sacerdotes et Christifideles totius Catholici Orbis: de sacerdotali cælibatu*: AAS 59, s. 657-697.
- Ryś G., *Celibat*, Kraków 2002.
- Siricius, *Epistola I ad Himerium Episcopum*: PL 13, s. 1131-1143.
- Siricius, *Epistola X seu Canones Synodi Romanorum ad Gallos Episcopos*: PL 13, s. 1181-1194.
- Stawniak H., *Celibat diakonów i prezbiterów w dyscyplinie Kościoła łacińskiego*, „Seminare” 29 (2011), s. 47-59.
- Zosimus, *Epistolæ*: PL, 20, s. 637-685.
- Synodus Valentiae, *Canones*, [w:] *Synody i Kolekcje Praw*, t. 8, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 312-314.